

МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ ТВОРЧОГО ЧИТАННЯ РІЗНОСТИЛЬОВИХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

У статті розглянуто метод творчого читання відповідно до завдань формування великостильової літературної компетентності. Йдеться про застосування виразно-художнього, вибіркового, коментованого читання в зв'язку з вивченням літературних напрямів, прийому стильових асоціацій.

Ключові слова: літературний напрям, творче читання, методичний прийом, емоційно-художня рефлексія.

Нормативними документами шкільної літературної освіти одним із найважливіших завдань етапів системного та літературно-критичного читання визначено формування уявлень про основні літературні епохи, напрями, течії в контексті вітчизняної та світової культури. Такий підхід дає можливість уявити стильове різноманіття художньої літератури, багатогранність творчості митця і окремого твору. Література приваблює тим, що вона відтворює художній образ світу, де кожне явище може виражатися засобами різних стилів, задовольняючи будь-які естетичні смаки читачів. Ефективність методики вивчення літератури на естетичних засадах великою мірою залежить від вибору методичних прийомів, їх спрямованості на засвоєння стильових орієнтирів мистецтва слова.

До розв'язання визначеної проблеми зверталися Н. Волошина та С. Жила, характеризуючи методи організації огляду літературного періоду: "...слід зіставляти синхронно чи типологічно близькі події і закономірності в розвитку споріднених літератур періоду, розкривати теоретичні поняття, спільні для всього літературного процесу, творчий метод, напрям..." [3, с. 114]. Г. Токмань окреслила низку методичних прийомів вивчення літературних напрямів, зокрема: встановлення зв'язків з іншими мистецтвами; тлумачення і унаочнення назви напрямку; зіставлення творів українських і зарубіжних авторів, що репрезентують один напрям тощо [4, с. 207].

Мета статті – розглянути метод творчого читання відповідно до завдань формування великостильової літературної компетентності, схарактеризувати методичні прийоми сприйняття різностильових творів українського письменства.

Метод творчого читання справедливо пов'язують з культурою естетичного сприйняття, адже мета його застосування полягає в сприйнятті "потужному і тривалому художньому враженню, що потім постійно поглиблюється" [1, с. 17] й забезпечує глибоке проникнення в світ художнього твору, засвоєння його ціннісного потенціалу. Водночас естетичні переживання, на думку М. Кудряшова, – це "перший і необхідний ступінь наукового пізнання літератури, оскільки при цьому відбувається безпосереднє засвоєння специфіки літератури" [1, с. 59]. У методиці вивчення літературних напрямів призначення творчого читання полягає в розвитку чуттєвого сприйняття різностильових художніх творів, у налаштуванні на відповідний рівень емоційної рефлексії в процесі читацької діяльності, реалізація чого відбувається засобами методичних прийомів виразно-художнього, вибіркового, коментованого читання та стильових асоціацій.

Для виразно-художнього читання важливими умовами є образне мислення, відчуття емоційності тексту й міри її художнього втілення. Письменникам властиво виражати емоції через пафос. Літературознавці тлумачать це поняття як "піднесення, ентузіазм, пристрасне переживання, спричинені певною ідеєю, подією" [2, с. 194]. Призначення пафосу – впливати на почуття, адже він виявляється в творі й стильових літературних явищах у категоріях сентиментального, романтичного, оптимістичного, трагічного, меланхолічного, іронічного, настроями дитинного здивування, радісного наближення майбутнього тощо. Тому естетичні переживання, зафіксовані художником слова відтворюються читцем за допомогою пафосу, що потрібно опанувати зокрема в творі, загалом – у стилі й дотримуватися у власному виконанні. Наприклад: відчуття піднесеності, урочистості у виразно-художньому читанні барокових поезій акцентуватиме увагу на їх духовному змісті; витриманість етико-гуманістичного пафосу в творах, позначених класицизмом, сприятиме усвідомленню міри й гармонії; вираження романтичної піднесеності, мрійливості у виконанні творів романтиків підкреслюватиме чуттєвість художнього зображення. Виразно-художнє читання різностильових творів українського письменства передбачає особливий стан натхнення: в реалістичних – емоційної детермінованості реаліям зображеного; натуралістичних – напруженості, резонансності бруталного, низького; імпресіоністичних – життєвого оптимізму; експресіоністичних – вибухової емоційності, що супроводжує показ людської трагедії; символістичних – сугестивності емоцій, песимістичності, зумовленої недосяжністю ідеалу; футуристичних – епатажності, піднесеності привітання майбутнього; сюрреалістичних – вираження "дитинного здивування" дивовижністю світу; постмодерністських – іронічності, скептичності тощо.

Звичайно, в одному творі можуть виражатися різні настрої, емоції, враження, однак зауважимо, що йдеться про читання художнього тексту, створеного за мистецькими законами якогось із стилів.

Розвитку емоційно-художньої рефлексії в процесі читання різностильових творів українського письменства сприятиме коментування образності, виражальних засобів мови, процесів художнього мислення. Наприклад, ознайомлення старшокласників із віршами, в яких окреслено особливості процесу творчості. Такі поезії умовно називають поетичними маніфестами. В українському символізмі такими можна вважати вірші М. Вороного з циклу "Ad astra", зокрема "В сьйві мрій", "Зоряне небо", "Вега", в яких старшокласники знайдуть відповіді на питання про творчі принципи символіста. Отож, перед тим, як аналізувати програмові поезії, позначені символізмом, читаємо й коментуємо "поетичні маніфести" з визначенням нових рис літературної творчості. Найбільш виразним у цьому плані є вірш М. Вороного "Ти – чарівник", присвячений Г. Чупринці – яскравому представникові символізму в українській літературі. Читаючи поезію, старшокласники усвідомлюють провідні принципи творчості символістів. Поет, наділений особливим даром чарівника, віщуна, а процес його творчості порівнюється з культово-обрядовим дійством ("Ти знаєш тайни волхвування"). Таким чином, митець намагається здійснити прорив у "нетрі світознання"; його дух "сягає понад хмари" в "незміряний простір", долучаючись до пізнання таємниць Всесвіту, абсолютного ідеалу "ясних зір", "чистих зір". Осягнення істини відбувається через абстрагування від конкретики, шляхом освоєння трансцендентного світу, презентованого символікою мрій, медитацій, тобто станів, коли з'являється можливість інтуїтивно відчутти "музику сфер", що осмислюється як світова гармонія. Образ співця, який носить "вінець надлюдського страждання" і "квилить" у своїх піснях голосом сліз і крові, передає трагічне світосприйняття, викликане усвідомленням суперечностей між омріяним ідеалом і дійсністю, притаманне символістам.

Вивчення літературних напрямів на прикладах художніх творів зумовлює спрямованість вибіркового читання. Демонструючи риси великого стилю, вчитель обиратиме в бароковій літературі уривки творів із зображенням мотивів скороминущості, мінливості життя, барокових контрастів миті й вічності, життя і смерті, розкоші й аскетичності, духовного й матеріального. У класицизмі потрібно акцентувати увагу на рисах світогляду, зокрема підпорядкованості особистих бажань суспільним запитам, зумовленості моральної поведінки і вибору державними інтересами. У реалізмі цитуватимемо уривки з літературними пейзажами, портретами, інтер'єрами, історичними екскурсами, щоб відчутти їх детальність і правдивість, а ще авторські відступи, де виражено національну ідею тощо. Вивчення натуралістичних творів вимагатиме перечитування фактів; імпресіоністичних – художніх вражень; експресіоністичних – уривків творів, де виражено блискавичні, вибухові емоції; символістичних – цитування мотивів смутку, меланхолії, страждання від нездійснених мрій, а ще казкових мотивів, в яких втілено проєкції на Україну та український народ; екзистенціалістичних – мотивів пошуків сенсу життя людини, її самоідентифікації, самоствердження, свободи, вибору; футуристичних – урбаністичних мотивів; сюрреалістичних – картин фантастичного парадоксального відтворення світу; постмодерністських – уривків, позначених інтертекстуальністю тощо.

Проаналізовані види читання (виразно-художнє, коментоване, вибіркоче) важливі для відкриття старшокласниками нової реальності, естетизованої якимось із великих стилів. Таким чином, абстрактність літературного напрямку в якості стильової естетики художнього тексту набуває в свідомості читачів конкретизації. Необхідність набуття практичного досвіду естетичної взаємодії з різностильовим письменством зумовлює впровадження прийому стильових асоціацій. Літературний напрям слід асоціювати з художнім вираженням його стильової домінанти та конститутивних рис. Стильові асоціації мають бути не тільки "текстуальними" (Г. Токмань), але й стосуватися пластичної, образотворчої, музикальної техніки, що творчо засвоювалася письменниками, зокрема, це стосується: формальної гри пластичних мистецтв в літературі бароко, футуризму, постмодернізму; музикальності романтизму і символізму; мови живопису в імпресіонізмі, експресіонізмі, сюрреалізмі. У шкільній практиці старшокласники асоціюють:

- реалізм з деталізованими літературними пейзажами, образами соціально-побутової повісті "Кайдашева сім'я" І. Нечуя-Левицького, картинами народного життя з роману "Хіба ревуть воли, як ясла повні?" Панаса Мирного;

- натуралізм – з літературною фотографією факту, побутовими картинами суспільного "дна", зображеними І. Франком в творах бориславського циклу;

- імпресіонізм – з імпресіоністичними пейзажами М. Коцюбинського, П. Тичини, Г. Косинки;

- експресіонізм – з приголомшливою художньою експресією, змальованою В. Стефаником, М. Кулішем, О. Довженком;

- символізм – із символічністю й музикальністю "Зів'ялого листа" І. Франка, який виспівав трагічну самотність ліричного героя, драматизм нездійсненого кохання, недосяжності ідеалу, а ще із поліфонією сенсів символу "Інфанти" М. Вороного, романом "Чари ночі" О. Олеся, мотивом болісного зіткнення піднесених мрій із буденною дійсністю в його драматичному етюді "По дорозі в Казку", синестезію "мальовничої музичності" П. Тичини тощо;

- футуризм – з "футуристичним заумом", картинами механічного світу в поезіях М. Семенка;

- сюрреалізм – з магією химерних метафор у "казках для дорослих" (поезіях Б.-І. Антонича, В. Голобородька), де постають надзвичайно дивовижні художні образи;

– постмодернізм – з карнавальністю бубабістів, іронічною грою Ю. Позаяка, В. Недоступа, С. Либоня та ін.

Таким чином, творче застосування вчителем-словесником методичних прийомів творчого читання з акцентуванням стильових особливостей літературних напрямів сприятиме розвитку естетичного досвіду компетентного читача. Подальшого дослідження потребують репродуктивні й дослідницькі прийоми засвоєння рис літературних напрямів.

Використані джерела

1. Кудряшев Н. И. Взаимосвязь методов обучения на уроках литературы: Пособие для учителя / Н. И. Кудряшев. – М.: Просвещение, 1981. – 190 с.
2. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2 / Авт.-уклад. Ю.І.Ковалів. – К.: ВЦ "Академія", 2007. – 624 с. (Енциклопедія ерудита).
3. Наукові основи методики літератури. Навчально-методичний посібник / За редакцією Н.Й. Волошиної – К.: Ленвіт, 2002 – 344 с.
4. Токмань Г.Л. Методика навчання української літератури в середній школі : підручник / Г.Л. Токмань. – К.: ВЦ "Академія", 2012. – 312 с.

Nezhuva L.

TECHNIQUES OF CREATIVE READING OF ART WORKS OF DIFFERENT STYLES

The author of this article analyzes the methodical techniques of creative reading accordance with the objectives of forming the macro styles literary competence. For expressive reading it's important to feel the emotion of the text. Writers express their emotions through pathos, which is reflected in the style of art work and literary direction in terms of sentimental, romantic, optimistic, tragic, and ironic.

Expressive reading of literary works of different styles provides a special state of inspiration: the emotional determinism of the realities, which are depicted at the realistic art works; the vital optimism which is realized at the impressionistic literary works; the shocking, which is shown at the futuristic art work; the capture the wonder of the world at the surreal literary texts.

The commenting of the imagery, the expressive means of the language, the processes of artistic thought, which are expressed in verse (the poetic manifestos), contribute the development of emotional and artistic reflection during the reading the literature works of different styles.

The study of literary directions on the examples of works of art direction causes the features of selective reading. While demonstrating features of style, at the realistic art works we read passages, which describes the literary landscapes, the portraits, the historical overview; at the impressionistic literary texts – the artistic impressions; at the expressionistic art works – the passages, where expressed the lightning, explosive emotions; at the symbolic literary works – the motives of sadness, melancholy, and pain.

Literary movement should associate with the artistic expression of his dominant style and constitutive features. Stylistic association should also apply to plastic, pictorial, musical equipment, including: the formal game of plastic arts at the literature of the Baroque, the Futurism, the Postmodernism; the musicality of the Romanticism and the Symbolism; the language of painting at the Impressionism, the Expressionism, and the Surrealism.

Key words: *the literary direction, the creative reading, the teaching method, the emotional and artistic reflection.*

Стаття надійшла до редакції 03.05.2016 р.